

KULTŪRA

MENAS ❖ LITERATŪRA ❖ MOKSLAS

Atminimo sniegas

Sakoma, kad vien sniegui apibūdinti eskimai turi daugiau nei šimtą žodžių. Jo spalvai, atspalvams, lytėjimo pojūčiams (ar jis aštrus, kietas, ar drėgnas, ar minkštas, korėtas, akytas, lipnus ir t. t.), pereinantiems iš realybės į sapno ir vizijos erdvę, kai sniegas tampa simbolišku, pojūčiams nebeprieinamam objektui. Argi tai ne prabanga – turėti tiek žodžio „sniegas“ spalvų ir reikšmių? Argi ne kiekvienas, galintis įvardyti sniego spalvą, yra aristokratas?.. Kaip būtų galima pavadinti, tarkim, vėlyvą žiemos pavakarę, kai slenkanti brėkšma užkloja sniegą savo sunkiu šešėliu?.. Paprastai („temsta“) ar poetiškai („nusileido nakties karalienė su violetiniais šermuonėlių kailiniais“)?..

Galbūt tai ir nesvarbu. Svarbiausia – justis, kaip žodis, veikiamas vaizdo, virsta kažkuo daugiau nei konstatavimo ar informacijos priemone, kad jis gyvas, kad sieja mus su šiuo baisiu ir kartu gražiu pasauliu neregimais saitais, stipresniais už socialinius ir visuomeninius ryšius, už priklausomybę nuo įvairių prisiimtų pareigų ir vardų. Jeigu žodis yra išikūnijusi dvasia, kitaip ir negali būti. Jis visada vers mus ilgtis to pasaulio, kuriame kūnas nebėra jo priešas.

Sausio 20-ąją, Lietuvoje tyliai ir ramiai sningant, anapus išėjo Alfonsas Nyka-Niliūnas. Praverkite langus, kai snigs, kad mano siela galėtų grįžti namo... – tokia netiksliai poeto eilėraščio citata lydi dabar, bežiūrint pro langą į ramų, elegantišką ir liūdną sausio snygių. Galima tą eilutę interpretuoti kaip kas pageidauja, bet man kažkodėl atrodo, kad poeto siela grįžta kaip sniegas, ramiai besileisdama iš debesų, kurie yra ne kas kita, kaip mirusiųjų buveinė, į kurią jų sielos pakilo kaip garuojantis upių ir vandenynų vanduo.

Poetas, kurį profesorė Viktorija Daujotytė vadina „pasaulio vienišuoju“, vienas iš įdomiausių ir paslaptiniausių išėivijos didžiųjų. Teikęs kalbai ir žodžiui kaip kūrinio gyvybės šerdžiai didžiausią reikšmę – kaip ir anapilin neseniai iškeliavę Romualdas Granauskas ir Bitė Vilimaitė. Vienas iš pašauktųjų, apdovanotų nepriekaištinga kalbine klausa, kuri nepakentė disonansų, nešvaraus ar primityvaus žodžio skambesio. Dabar jis pats, virtęs žodžiu, kaip sniegas grįžta namo ir tyliai gula ant gimtųjų Utenos laukų.

Nerėžiantis akies savo baltumu, gal kiek pilkas, sugėręs debesų melancholiją, kiek aštrokas – iš tokio nenulipdysi sniego senio, jis panašesnis į stiklo šukeles – sukuriuoja sniegas virš poeto giminės, grįždamas namo.

Renata Šerelytė

efoto.lt nuotr.

ŽIEMA

*Žiemos rytais, pažadintas iš miego,
Lyg vaikas iš gilių sapnų nubudęs
Ir už langų išvydęs sniegą,
Trinu akis, kaip ir kadais, dar kūdikis,
Pro langus pirmą kartą apsnigtus laukus regėdamas:
Asla ir sienos spindi akinančia ir liūdna šviesa;*

*Atsikeliu ir prieš laukus tuščius ant suolo atsisėdęs,
Slepiu nuo šalčio kojas po savim basas
Ir laukiu, kol įeis snieguota motina su viedrais,
Spindėdama, kaip sienos ir asla, niūria šviesa.*

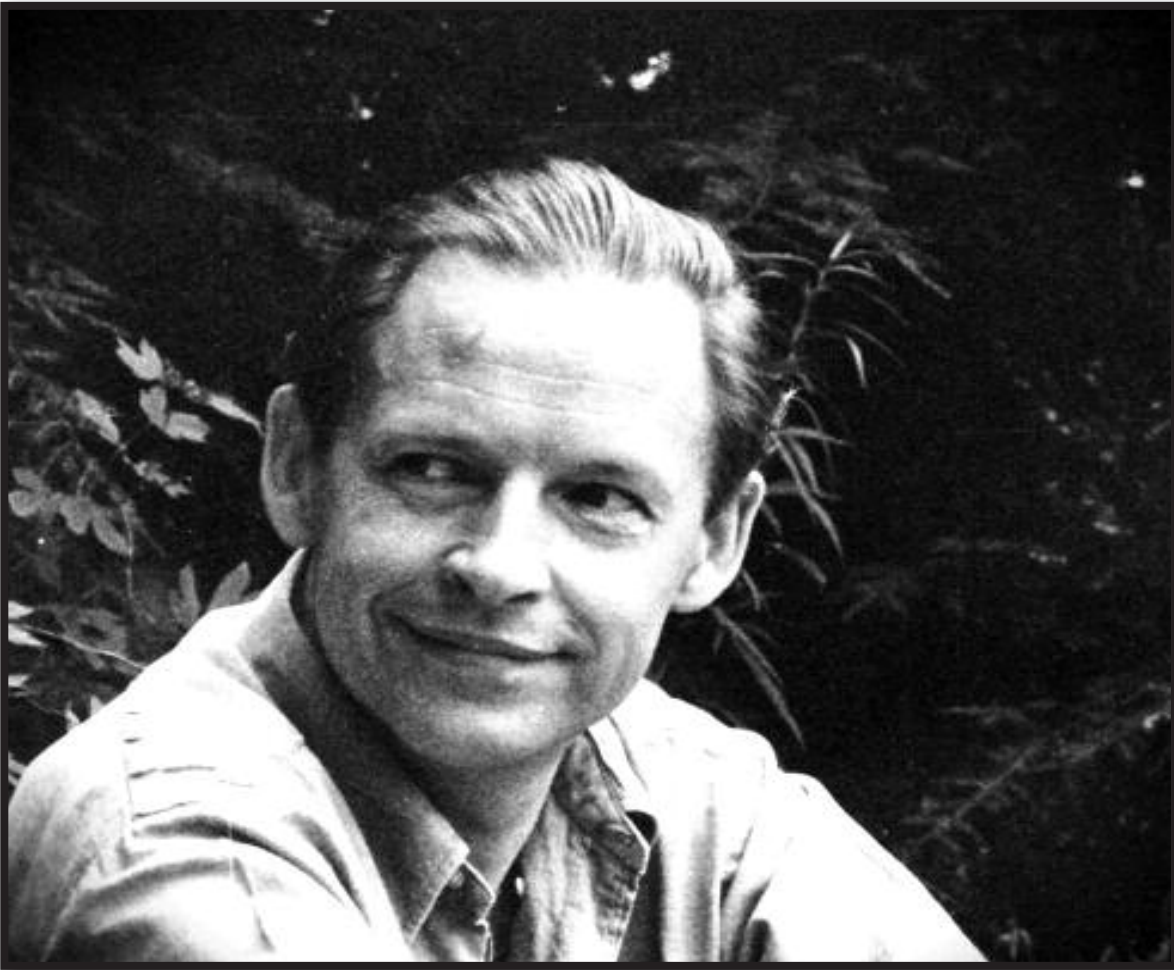
*Dar ir šiandien išplėtęs mėlynas akis iš džiaugsmo šauktum
Ir vėl, pamatęs, kad visi namie, ramiai užsnūstum,
Bet už langų dabar skausmingai tuščias laukus,
Ir mes jau nepajėgiame nubusti.*

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Atminimo sniegas • 2-as psl. Viktorija Daujotytė. Pasaulio vienišasis • 3-as psl. Eugenijus Ignatavičius. Nebijojęs būti savimi • 4-as psl. Virginija Babonaitė -Paplauskienė. „Išsaugoti trapų lietuvišką žodį“ • 5-as psl. Stasys Goštautas. Adomas Galdikas – pedagogas ir teatro dekoracijų kūrėjas • 6-as psl. Algirdas Girininkas. Naujausi duomenys apie mūsų protėvius (2) • 7-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. „Aš jau esu kitoje užuolaidos pusėje“ • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Kunigo Kęstučio A. Trimako 85-mečiui* Knyga apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę*

Alfonsas Nyka-Niliūnas. Baltimorė, JAV.

Maironio lietuvių literatūros muziejaus archyvo nuotr.

PASAULIO VIENIŠASIS

Alfonsas Nyka-Niliūnas – paskutinis iš žemininkų, lyriškas savo kūrybinėse ištakose dramatiškų istorijos vingių išvartas iš savo žemės visą gyvenimą, kiekvienu savo tekstu, bandęs „kelius namo surasti...“ Kaip teigia profesorė Viktorija Daujotytė, praradimas šio poeto kūryboje išskyla kaip pagrindinis žmogaus pažinimo kelias, vedantis nuo asmeninės individo dramatos prie esminių klausimų, kuriems negalioja nei laikas, nei erdvė.

Poetą Alfonsą Nyka-Niliūną galime priskirti žemininkų generacijai, tad jo mirtis simboliškai užbaigia labai dramatišką epochą, kuri skaudžiais išgyvenimais ir patirtimis paženklino visą šią kartą. Kuo reikšmingas ir išskirtinis yra A. Nykos-Niliūno kūrybinis palikimas lietuvių kultūrai?

Kai miršta didis ir ryškus kūrėjas, staiga pajuntame, kad kažkas užsibaigia. Su A. Nyka-Niliūnu užsibaigia didžioji kūrybinio lietuvių egzodo epocha. Tačiau negalima poeto apriboti vien tik egzodu, nes tai yra ir lietuvių poezijos epocha, kuri prasideda nuo esminės – žemės – temos. Ši tema susiformuoja neatsitiktinai, ji gimsta ypatingoje situacijoje – sava žemė prarasta, joje viešpatauja svetimi, o žmogus ieško naujos žemės, kurioje turi įleisti savo šaknis... Šio poeto kūryboje prarastos žemės, savastį praradusio žmogaus drama, vyksta ypatingai skaudžiai ir giliai. Maža to, ši drama dar pastrinama bendražmogiškų egzistencinių problemų, kurios stipriai juntamos XX a. antroje pusėje.

Pačioje šių klausimų šerdyje slypi tikėjimo problema bei su ja susijęs prasmės klausimas. Nėra kitų lietuvių poetų, kurių kūryboje taip aiškiai susitiktų Antikos pasaulis ir krikščionybė. Antikos motyvai, vardai ir įvaizdžiai A. Nykai-Niliūnui yra labai artima, tai – tiesiogiai išgyvenama tikrovė. Lygiai taip pat, tik skaudžiau, dramatiškiau išgyvenama krikščioniškoji tikrovė, Dievo problema. Jei mėginčiau nusakyti esminę šio poeto kūrybos mintį, tai ji, man rodos, puikiai atskleista „Septintojo

je, arba Agnostiškoje elegijoje“: „pradėjo degti širdyje plati kaip pralaimėjimas nesurastojus Dievo palikta žaizda“. Žaizdos motyvas svarbus A. Nykai-Niliūnui net ir tada, kai jis kalba apie prisikėlimą. Iš šios temos poetas neišeina, nuo jos nebėga, nes čia ir slypi esminis pasaulio suvokimas, kurio epicentre – namų praradimo problematika. Utenos kraštas, bažnytkaimis, kurį jis atsimeina iš savo vaikystės, tėviškė, namai – visa tai poetas regi plačiame pasaulio kontekste. Praradimas – kaip pagrindinis žmogaus pažinimo kelias, tikėjimas – nesurastojus Dievo žaizda ar žaizda kaip pralaimėjimas – šie motyvai poeto kūryboje tampa ne jo asmenine, bet visuotine, kosmine drama. Žvelgiant tokiu aspektu A. Nykos-Niliūno kūrybą galima įvardyti kaip filosofinę literatūrą. Būtent tokiame pasaulyje suvokime negalima apeiti nė vienos esminės žmogaus problemos.

Juozas Girnius yra rašęs, kad A. Nyka-Niliūnas iš visų kūrybinio kelio draugų giliausiai leidžiasi į tuos, kaip jis įvardija, „tamsiuosius“ klausimus, į kuriuos neįmanoma atsakyti, tačiau tik keliant tuos klausimus galima ieškoti amžinybės... Ir vis dėlto paties poeto, rodos, tie „tamsieji“ klausimai neišlaisvina, o jo kūryboje galima rasti daugiau pesimizmo nei šviesos...

Taip, žinoma, beviltiškumas yra ypač jaučiamas A. Nykos-Niliūno kūryboje. Kažkuriame eilėraštyje jis sako maždaug taip: kokie beprasmiškai yra žmogaus žodžiai, tai tik mūsų bandymas į viltį įvynioti mūsų beviltiškumą... Tačiau tokio lygio poezijoje, kokia ir yra A. Nykos-Niliūno kūryba, beviltiškumas nėra vientisa linija, kuria nuėjęs niekur negrįši. Tai yra žmogaus būseną, tarp daugelio kitų, kaip, beje, ir netikėjimas, su kuriomis grumiamasi ir niekada nepripažįstama laimėjus, nušvitus, įtikėjus... Ši būseną išties lieka „tamsiųjų“ klausimų užbrėžtame rate, kurį ir apibūdina J. Girnius.

XX a. antroji pusė, kuri buvo pagrindinis laikas kelti šiuos klausimus ir svarstyti, lietuvių tautai buvo itin sukomplikuota. Skaudūs, dramatiški praradimai, ypač stipriai paženklino visą dvidešimtojo dešimtmečio kartą. Po 1944 m. didelė dalis šios kartos žūsta miškuose ir išniekinami ant miestelių grindinio, dalis jų išžudomi sovietų armijoje, dalis bando tapti lojaliais sovietinės Lietuvos gyventojais. Arba

Vytauto Mačernio, vieno svarbiųjų savos kartos žmonių A. Nykos-Niliūnui, kuriam poetas paskiria ne vieną eilėraščių, tragiškas likimas... Ši drama, kuri ištiko visą kartą, matyt, akivaizdžiausiai rodo, kad vilties horizontas negali būti šviesus, bet... tuos žmogiškuosius bei namų praradimus A. Nyka-Niliūnas suvokia kaip tragišką žmogaus pažinimo kelią, kuris įveda į pačią pasaulio širdį ir pastato prieš sunkiuosius klausimus, į kuriuos gal ir nėra atsakymų, tačiau jie vis tiek keliami...

O kūrybos prasme savo kartoje ar A. Nyka-Niliūnas nesilaikė daugiau individualistinės pozicijos?

Kuo didesnis kūrėjas, tuo jo atstovavimas kartai ar tam tikrai bendruomenei yra problemiškesnis. Kuo didesnis kūrėjas, tuo individualioji jo savastis yra gilesnė ir kartu – komplikuočiau. Ir tai – ne pasirenkami dalykai... Poeto kūrybinė galia jį veda į atskirumą ir kartu šis atskirumas atstovauja tai kūrybinei galiai.

Tačiau savita yra tai, kad ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu A. Nyka-Niliūnas veikė kaip įgaliotas „žemininkų“ kartos atstovas. Jis stengėsi ne tik veikti pagal bendras jų linijas, tačiau jas ir formuoti. Čia išskyla jo siekis nekartoti Jono Aisčio ir Bernardo Brazdžionio kartos, atnaujinti lietuvių literatūros tradiciją, ją modernizuoti. Esminga tai, kad A. Nyka-Niliūnas moderniojo pasaulio suvokimą atnaujina atsiversdamas Ch. Baudelaire'ą, A. Rimbaud ir drauge neužmiršdamas Šekspyro. Tad modernumo pradai, kuris susijęs ir su individualumu, poetui yra labai svarbus. Galima sakyti, kad jis – pasaulio vienišasis, iš sąmoningų paskatų tarnaujantis bendrajam gėriui ir šią tarnystę suvokiantis kaip esminį dalyką.

Tačiau A. Nykos-Niliūno kritika lietuvių egzodo literatūrai neretai būdavo aštri ir negailestinga, o siekis modernizuoti literatūrą atvedė prie konflikto su vyresniosios kartos poetais.

Jis yra vienas iš tų kritikų, kurie įprasmino esminę kritikos savybę – kritišką santykį. Juk pats sunkiausias dalykas kritikui būti kritiškam. Žinoma, čia slypi didelis jo nuopelnas. Tiesa, kadaise savo kritinius straipsnius A. Nyka-Niliūnas skelbė slapyvardžiais. Tai svarstyti dalykas, mat kritiko garbė reikalauja veikti savo vardu. Kita vertus, slapyvardis jam leido būti laisvesniam...

Daugelį dalykų, kuriuos poetas kėlė kaip lietuvių poezijos blogumus – vienaprasmiškumą, patriotizmą, deklaratyvią ištikimybę lietuvių, vienaprasmiškumą supratimą, ir kas mūsų sąmonėje pirmiausia susiję su B. Brazdžioniu – tai A. Nykai-Niliūnui atrodė šabloniška ir negyva. Jo paties santykis su šiomis temomis buvo labiau kūrybiškas.

Žinoma, nedidelėje lietuvių bendruomenėje neapsieita ir be nuoskaudų: Jonas Aistis giliai išgyveno jaunų žmonių praradimo, nesusikalbėjimo su jais dramą. Ir vis dėlto A. Nyka-Niliūnas unikalus: jis priešinosi tai tradicijai, bet būtent jis po J. Aisčio mirties sudarinėjo jo Raštus, rašė įvadinį straipsnį ir aiškino jo poeziją neprarasdamas platesnio matymo lauko. Juk net šablono sudarymas, kuriam visa savo esybe prieštaravo, tam tikra prasme yra svarbus ir reikšmingas: kol nėra šablono, tol negali būti ir pasiėsinimo...

Pastaraisiais metais lietuvių skaitytojus lydėjo poeto „Dienoraščio fragmentai“, rašyti įvairiais jo gyvenimo metais, o knygnuose visai neseniai pasirodė ir nauji – 2009–2012 m. poeto kasdienybės užrašai. Ką šie dienoraščiai mums pasako apie A. Nyką-Niliūną kaip žmogų ir kūrėją?

Jo „Dienoraščiai“ yra ta pati literatūra, o ne pagalbinis, paraštinis žanras, kuriam kažko trūktų. Poeto užrašuose gali justis nepertraukiamą sąmonės darbą, kūrybinį procesą, kuris vyksta nuolatos. Šiame kasdienybės sraute dalyvauja ir poezija, kuri užrašuose pasirodo nuolatos, taip pat galima rasti daug kūrybinio intereso detalių, vardų ir įvykių. Bet svarbiausia, kad gyvenimas, kuris šiuose „Dienoraščių“ fragmentuose siek tiek praveria duris į A. Nykos-Niliūno asmenybę, vis dėlto yra suvokiamas kaip to gyvenimo patyrimas ir tyrimas. Šiuo požiūriu poeto medžiaga leidžia suprasti, kas yra literatūros fenomenologija. Tad šie „Dienoraščiai“ – unikalūs pasaulio įprasminimo ir pasirodymo individualioje kūrėjo sąmonėje atvejais.

Kalbino **Gediminas Kajėnas**
Bernardinai.lt

Nebijojęs būti savimi

Profesoriaus Juozo Girdzijausko atminimui

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

Nežinau, ar būtum pritaręs prancūzų poeto Charles Pegua minčiai, kad „Mirtis yra niekas./ Tik perėjau į kambarį, kuris šalia./ Aš esu aš, o jūs esate jūs./ Jums tebesu tas, kas buvau visada./ Vadinkite mane vardu, kur visada vadint./ Kalbėkit su manim, kaip visada kalbėjot.“

O vis tik sunku rašti žodžius, kol negali susitaisyti su mintimi, jog „perėjai į kitą kambarį“, nes mano širdy tebesi tas, „kas buvai visada“. Gal būtų lengviau kalbėti tiems, kuriems buvai matomas iš toliau – mokytojas, pedagogas, gerbiamas ir mylimas profesorius, lietuvių eilėdaras ir eilėtyros tyrinėjimo viršūnes pasiekęs mokslininkas. Man buvai ir lieki nepakeičiamas bičiulis, artimesnis už brolių – Juozas. Tavo trobelė Kalupy ar Kalvarijos gatvė, paskutiniam būste Antakalny man buvo antrieji namai. Per daugelį mūsų susitikimų, pasiūnėdavimų niekada nekilo mintis, kad kada nors prisieis rašyti žodžius, į kuriuos Tu neatsilieptum.

Vienu metu gimėm, kartu augom tarp tų pačių ūksmingų girių pelkėtam krašte, medžių viršūnėmis atbangavę „Petro“ ir „Povilo“ vardais pavadinti varpai, skelbdami Velykas ar Porciunkulės atlaidus, virpindavo mūsų vaikiškas sielas, kviesdami pakilti ir skristi virš Giegių patulžusių pelkių, ratais išmaltų Raseinkelio bangų iki didžiausio pasaulyje miesto Paupio – nusileidusio žemėn dangaus. Tada nežinojom, kad šis smėlėtos žemės sklypelis tarp girių pavadintas Paupiu, norint ištrinti iš atminties ten buvusias Perkūniškes, menančias pagonybės laikus. Tie patys vermachto motociklai ir tankai Raseinkeliu pro mūsų sodybas žaibiškai lėkė į Rytus. Mūsų akyse pleškėjo Raseiniai, nuo žemės paviršiaus nušluoti Kalnujai. Tavo ir mano namuos ne kartą lankėsi tie patys partizanai, kurie mums atrodė iš pasakų atgimę sakalai, nenugalima tėvynės jėga. Norėjome jais būti. Vienodai gąsdino ir skriaudė artimus siautėjantys garnizonai, sribai, atėjūnai, šukuodami mūsų miškus, medžiojo „sakalus“ – partizanus, išniekindami jų kūnus. Mūsų akyse į Sibirą trėmė artimiausius kaimynus, tarp kurių mes augome, buvome mylimi ir drauge skaudžiai išgyvenom jų nelaimes.

Iš Rytų atidundančio fronto išvakarėse, saulėtą vasaros sekmadienį abu rimti ir šventiškai aprengti – Tu mamos parūpintu baltu kostiumėliu – tebestovim vienmečių rate, apsupusiam medinę bažnytelę, laukdami sakramentų sutvirtinimo. Netoli šventoriaus dulkių debesys kelia nerimstantys žirgai, tramdomi žalvariu blizgančių kamanų, o jauni raiteliai, apjuosti ažuolu vainikais per pečius, puikuoja prieš parapijiečius, laukiančius atvykstančio vyskupo. Po ceremonijų besišnekučiuojančios mamos, pastebėjusios nuobodžiaujančius vaikus, ragina susipažinti. Nedrąsiai ištiesiam vienas kitam ranką ir nenuleidžiam jų per visą Dievo duotą gyvenimą.

Tada nekilo mintis, kad esam laikini ar amžini, niekas net neįspėjo, kad gyvenimas yra tik graži, svaiginančio džiaugsmo siautulinga, komiška, o kartais ir tragiška, neilgai trunkanti puota, po kurios ateina vakaras, svečiai vienas po kito išsiskirsto namo. Galop atlinkusi naktis visuotinės puotos dalyvius apkloja tamsa.

Tik dabar, Tau „išėjus į kitą kambarį“, išvysty gruooblėtą Tavo kelią, nueitą iš Kalupių trobelės per Paupį, Vadžgirį, Viduklę iki universiteto auditorijų, mokslo viršūnių. Koks didelis užaugai per tą laiką, be jokių tribūnų, išmintim ir meile galintis apglėbti tūkstančius į Tave žvelgiančių – visą Lietuvą. Iš kur tokia didelė širdis, meilė, geležinė valia ir užsispyrimas, kas užgrūdino sielą ir suteikė tiek jėgų kopiant į ledo kalną, kurio tarpekluose ir prarajose tykota pavojų – Tau bloga linkinčių šmėklų...

Gal tai nulėmė tėvai ar įkvėpė nuošalus, miškais apaugęs pelkėtą kraštą, kuriame vaikystę lydėjo mylimų partizanų ryžtas, žūtbutinės kovos, kruvinosios Velykos – kautynės Paparčiuose, kai žuvo vienuolika mūsų vyrų. Po suimto partizano Putino išdavystės, grįžęs iš mokyklos, radai siautėjančius enkavedistus, o kamarėlį už sienos – kankinamą mylimą tetą Malviną, kurią, nieko neišdavusią,

nugabenę į Kauno KGB, užnušė tardant. Tuo pačiu metu dešimtys kaimynų, suvartų į gimtąją pirkia, tardomi dieną naktį, o Tu girdi už sienos duslius automatų buožių smūgius ir kankinamų žmonių aimanas, šauksmus. Suimtas pusbrolis Kleopas Trumpaitis-Kudirka, ryšininkas, kankinamas Kauno MGB, išsilaiko tylus kaip akmuo. Vyriausioji apygardos štabo ryšininkė, pusseserė Trumpaitytė Bronelė-Vysnelė, taip pat kankinama, neišduoda Tėvynės. Pusseserę Teofilę lageriuos užgriūva kasama tranšėja, Kleopas žūsta taigoj, pusbrolis Jonukas nuskesta Jėnisių, antrosios okupacijos pradžioje, gaudant vyrus, rusai nušauna pusbrolių Andrių. Po šių įvykių, kautynių ir areštų penkiolikmečio aki-vaizdoj į kalėjimus ir Sibirą ištremiama itin mylima, artimais ryšiais susieta visa giminė, iki vieno žmogaus ištuštinamas kaimynystėj esantis Paparčių kaimas. Iš sunkvežimio išmestas aklas senasis Trumpaitis, repečkom atšliaužęs namo, prie šulinio ruošiasi nusiskandinti. Išgelbsti mama Julijona ir, priglaudusi savo namely, nukaršina.

Nejaugi tas pats berniukas, vilkintis iš vokie-

Prie darbo stalo Kalvarijų gatvėje, apie 1985 m.

čių milinės pasiūta švarkelį ir tokios pat spalvos kepurėlę, su kuprine ant pečių atžingsniauęs iš Kalupių per Šaltuoną ir Bebirvą, pasiekus Vadžgirkelį, kiūtina mudviejų gimimo metais pastatytom mokyklon, ton pačiom mano klasėn?.. Ramus, užsi-sklandęs savyje, nuo padaužų pasitraukęs į nuošalę, tarsi ir jo ir nebūtų. Niekas ir neįtarė, kad jau domiesi poezija, net slapta gėriesi, išgirdęs lituanisto garbaniaus P. Baranausko literatų būrelyje moksleivių skaitomus kūrinius, nors tas pats mokytojas už namų darbus apie eilėraščių jambus ir chorėjus per visą sąsiuvinio lapą įrašo kuolą..

Kas galėjo pagalvoti, kad šis lėtas vaikas, apimtas mokslo geismo, patriotiškai nusiteikusių šviesuolių, Mykolaičio-Putino išugdytų – M.Luksienės, V. Zaborskaitės, J. Lebedžio, I. Kostkevičiūtės, A. Rabačiauskaitės, J. Jurginio ir kitų pedagogų bus pastebėtas, išžvelgti jo troškimai ir įžiebta nesutramdomos jėgos aistra pasinerti į tautos užgriūvančius poetikos šulinius, imsis gaivinti apkapotą, paliepusį šį lietuvių kultūros medį?.. Jis nusileis iki pat kamieno šaknų – Mažvydo, Liudviko Rėzos, Daukšos, Daukanto, Kudirkos, Maironio ir savo rankomis atkapstys sukietėjusį užmaršties luobą, atgaivinęs tautinės kultūros medžio gyvastį, taps pirmuoju lietuvių poetikos istorijoje sukūrusiu eilėdaros mokslo discipliną. Literatūrologas V. Kubilius, susipažinęs su kandidatine disertacija „XX a. lietuvių eilėdara“, nustebė – normalioj šaly tokį darbą atliktų keletas institutų, o dabar – vienam žmogui reikėjo iš 542 pateiktų išanalizuoti 167 autorių, 463 rinkiniuose 20 000 eilėraščių, savo pirštais iščiupinėti po lapelį archyvinius dokumentus. Ką gi, nebuvo tada kompiuterių ir elektronikos, mokykliniuose sąsiuvinuose ranka surašytos ritmų ir rimų kombinacijų išsklotinės.

Ne visi stebėjosi šiuo milžiniškų pastangų ir talento pareikalavusiu darbu, ne visi džiūgavo. Daktarinę disertaciją, paruoštą ir numatytą ginti 1977 m., kaip juodvarniai maitą užpuola kapoti bolševikinės ideologijos sargai: J. Bielinis, J. Stepšys, K. Ambrasas, J. Palionis, H. Zabulis. Surošiamas net viešas aptarimas – teismas. Autorių mėgina ginti V. Areška ir keletas bendraminčių. Tačiau CK arbitras kultūrai J. Bielinis įsako: jeigu disertacijos gynimą atidėti bus atsisakoma, autorius bus pašalintas iš universiteto. Ką gi, atidėjo penkeriems metams. Disertaciją prisiėjo išversti į rusų kalbą. Juozas kantrus ir ištvermingas, bet nepasiduodantis. Išėmus B. Brazdžionį ir J. Aistį ir pridėjus J. Janonį, Vl. Grybą, Vl. Mozūriūną, 1982 m. disertacijos gynimas pavirsta viešu triumfu. Sausakimšoje V. Krėvės auditorijoje vyksta pasaulinio lygio eilėdaros specialisto, antikinės literatūros vertėjo Michailo Gasparovo, oponento ir disertacijos autoriaus disputas. Nugali tiesa ir sąžiningai, talentingai atliktas darbas.

Pasirinktoji mokslo šaka – lietuvių eilėdaros analizė, jos formavimosi istorija ir susisteminimas, lyg ir apolitiška mokslo sritis. Tačiau autorius šį darbą atlieka kūrybiškai – ne tik sudaro schemas, lenteles, suskaičiuoja pėdas, jambus, rimų žodyno variantus, bet ir įvertina kūrinių visumą, formos ir estetikos harmoniją. Jis stengiasi praplėsti literatūros lūkesčių horizontą. Ne klasių kovos teorijomis grįžta, o iš tautos istorijos, iš savų literatūros. M. Daukšos pradėto, o Stanevičiaus ir Kudirkos toliau statyto tilto. Profesorius išskyla kaip dar viena atrama, kylanti šalia Mykolaičio-Putino, J. Lebedžio ir kitų iškiliausių XX a. antrosios pusės humanitarų. „Esama daugelio pasaulio tautų bendrų pavyzdžių metrikos bruožų, tačiau kiekvienos tautos eiliuotas kalbos ritmas yra gana savitas, dar savitesnė yra metodika, o bene savičiausia tonika“, – rašo autorius.

Pašalio tautų lygintojai negalėjo neįžvelgti šio pasinėrusio į gelmes „archeologo“ ruošiamos bombos po jų klasių kovos ideologiją. Katedros vedėjui V. Areškai pasiūlius dėstyti marksistinę-lenininę estetiką. Profesorius neatsisako – jei galėsiu dėstyti pagal save. Ir dėsto nuo pat antikos, pasitelkdamas Sokratą, Kantą, Heidegerį, Henriką Radauską iki šių laikų, marksizmui palikdamas tik vieną pasakaitą.

Išsinekus ne kartą prisimindavom Paupio kraštą, gimines, kaimynus. Jis su džiaugsmu minėdavo laimės akmirkas, kai Kalupiuos, gulint lovoje, išgirdavo vėjo blaškomų drebulių ir topolių šlamesį, medžių ošimą. Klausydavosi kaip gražiausios pasaulyje muzikos. Ar ne tą pačią muziką išgirdavo ir gilindamasis į eilėraščius. Pavyzdžiui, Maironio elegiją „Užmigo žemė“. Su subtiliu įsijautimu ją analizavęs:

„Tokuose posmuose sukaupia tiek daug gilaus jausmo, kad kiekvienas jo virpesys palieka pėdą sakus kalbos intonacijoj. Maironis, tiek intonacinius-eiliuotos kalbos elementus, dinamiką, melodiką, sintaksinę struktūrą, padaręs betarpiška poetinio pergyvenimo išraiška tuo pačiu palikęs organiška turinio ir formos vienybę, psichologinį įtikinamumą ir sugestiją, ne tik galutinai įteisino silabinę-toninę eilėdarą, bet ir atvėrė naujas perspektyvas jos raidai, kartu nulėmėdamos ilgalaikį jos dominavimą lietuvių literatūroj.“

Toliau analizuodamas pateikia kiekvienoj eilutėj emocijų ir melodijos bangavimą, įtaigos, dinamikos kilimą, ritmo kaitą, sinkopes, atomazgos kulminaciją, kūrinių harmoniją, įvesdamas muzikinius terminus, pvz., vietoj rusiškojo „dolnikas“ – sinkopė, panaši į ritminį efektą muzikoje. Kai kas įsavinta ir Tallat- Kelpšos muzikos mokykloje dvejus metus besimokant pūsti tramboną.

Ir šitaip apie kiekvieną poetą. Ilgai svarsto Strazdą, kol nustato, kad tekstai rašyti anksčiau negu muzika. Mažvydo parašyta ne silabine, o sintaksine eilėdara. Prieina išvados, kad eiliavimo technika neturi ryšio su estetinė prasme, kaip ir plytos su statomu namu.

Nors pasibeldus nebeatversi durų, nepakelsi telefono ragelio, tebejausiu Tavo rankų šilumą, apglėbiančią kūną ir sielą. Dažnokai užsukus svečiuosna Antakalny į mažą kamarėlį, primenantį labiau gandrąlį su storejančiomis knygų sienomis, grasinančiomis išstumti patį šeimininką. Tebematav tarpdury pasitinkantį, visada besiūpsantį šviesų veidą, išskėstas apkabinimui rankas.

Nukelta į 8 psl.

„Išsaugoti trapų lietuvišką žodį“

Algimantas Žemaitaitis su žmona Audrone

Asmeninio archyvo nuotr.

VIRGINIJA BABONAITĖ-PAPLAUSKIENĖ

Daugelis lietuvių išeivių, antrosios rusų okupacijos 1944 metais išstumti iš tėvynės, siekė išsaugoti lietuvių ir įskiepyti savo vaikams meilę gimtajai žemei. Los Angeles Dramos Sambūrio aktorius, režisierius, literatūrinių vakarų skaitovas Algimantas Žemaitaitis gaivina, skleidžia lietuvių ne tik Amerikoje. Jo gyvenimo tikslas – „puoselėti lietuvišką dramaturgiją, statyti lietuviškus veikalus, išsaugoti trapų lietuvišką žodį svetimoje žemėje“. Pasišventęs šiai nelengvai misijai, pastatė bei surežisavo per dvidešimt veikalų, suvaidino ne vieną dešimtį vaidmenų, parengė daugybę literatūros vakarų. Su poetiniais skaitymais aplankė didelę dalį Amerikos, Australijos, Lietuvos žiūrovų. A. Žemaitaitis – vienintelis lietuvių išeivių aktorius, režisierius, skaitovas, besilankantis su įdomiomis programomis Lietuvoje.

Neatsitiktinai A. Žemaitaitis artimai bendrauja su Maironio lietuvių literatūros muziejumi Kaune, kuriame saugomi lietuvių rašytojų rinkiniai ir gausiausi, turtingiausi išeivių archyvai. Aktoriaus, skaitovo repertuaro diapazonas platus: nuo jaunų Lietuvos poetų iki mūsų tautos didžiųjų klasikų. Prieš gerą dešimtmetį visa Žemaitaičių šeima – žmona Audronė, sūnus Saulius, dukra Daina – debiutavo Maironio namuose, atlikdami Maironio „Čičinską“ bei skaitydami šio poeto kūrinius. Po kelerių metų Išeivių skyriaus vedėja, šio rašinio autorė, pakvietė aktorių parengti ir atlikti išeivių poetui, satyrikui Antanui Gustaičiui skirtą programą. (A. Gustaičio 100-ųjų gimimo metinių minėjimas – programa susilaukė didžiulio pasisekimo Lietuvoje ir buvo pakartota Čikagoje).

Praėjusiais metais, minint Kristijono Donelaičio 300-ąsias gimimo metines bei išeivių poeto Leonardo Andriekaus 100-metį, A. Žemaitaitis ir vėl buvo pakviestas paskaityti šių jubiliatų kūrybos. Renginiai susilaukė nemenko klausytojų dėmesio, salės buvo perpildytos tiek Švėkšnoje, tiek Kaune – Menininkų namuose bei Maironio muziejuje. A. Žemaitaitis su begaliniu jautrumu ir meile skaitė išeivių poeto, redaktoriaus, bažnytinės teisės daktaro,

kunigo Leonardo Andriekaus, OFM eilėraščius iš poezijos knygų: „Atviros marios“ (1955 m.), „Saulė kryžiuose“ (1960 m.), „Naktigonė“ (1963 m.), „Po Dievo antspaudais“ (1969 m.), „Už vasaros vartų“ (1976 m.) ir „Balsai iš anapus“ (1980 m.). Antroje dalyje užvaldė publiką, skaitydamas, tiksliau, suvaidindamas ištraukas iš Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ – „Rudens gėrybių“ ir „Pavasario linksmybių.“ Pusantrašios valandos prabėgo lyg akimirksnis, aktorius jau ne juokais braukė prakaitą, bet publika plodama prašė skaityti vėl ir vėl naujus kūrinius. Tai vienas įsimintiniausių praėjusių metų renginių, vykusių Maironio namuose.

Bendraujant su aktoriumi Los Angeles ar Lietuvoje, klausantis jo puikios, raiškios, taisyklingos lietuviškos kalbos, kyla mintys, kaip svetimų kultūrų apsuptyje, svetimoje žemėje, vaidinęs amerikietiška ir lietuviška teatre, išsaugojo tą brangų turtą – lietuvių kalbą. Juk beveik visas gyvenimas prabėgo toli nuo gimtosios žemės. Abu su žmona Audrone Alminaitė ne tik patys puikiai kalba lietuviškai, bet ir savo vaikus bei anūkus išmokė šios, jų lūpose nepakartojamu muzikiniu grožiu skambančios kalbos. Paklaustas, kur šio stebuklo paslaptys, aktorius prabilo apie gimtuosius, Suvalkijoje paliktus namus, apie savo gentį.

A. Žemaitaitis gimė ir mokėsi Kudirkos Naumiestyje, nerūpestinga vaikystė prabėgo pas senelį, prie Šeimenos. Čia buvo įskiepyta meilė tėvynei, lietuviškam žodžiui. Su ilgesiu prisimena tyvuliuojančius rugių, kviečių laukus su žydinčiomis mėlynakėmis rugiagėlėmis ir degančiomis aguonų galvutėmis. Atmintyje likę vargingi, lietaus, „laiminami“, tačiau su linksmomis pabaigtuvėmis bulviakasiai. Nuo pat vaikystės giliai širdyje įstrigo balsingo Suvalkijos jaunimo atliekamos liaudiškos dainos, giesmės, linksmos gegužinės. Vaikystėje „susirgo teatru“. A. Žemaitaičio giminaitis, dėdė Vincas Grajauskas, gyvenęs Pocviečio kaime, Vilkaiviškio apskrityje, turėjo Klojimo teatrą, paskui įkūrė ir Seklyčios teatrą. Dėdės tėvas, irgi Vincas Grajauskas, buvo Steigiamojo Seimo atstovas, knygų mylėtojas, kaimo šviesuolis. Jo Seklyčios teatre buvo patstatytas veikalas apie šventųjų gyvenimą. Tuomet vaiko ir pradėta svajoti apie sceną, apie įvairius vaidmenis. „Atmenu ir pirmą savo vaidmenį – Lašelio personažą pasakoje, kurią suvaidinau Kudirkos Naumiesčio pradžios mokykloje. Aš tuomet mokiausi šeštame skyriuje. Stiprūs ir gražūs mano vaikystės prisiminimai iš dėdės teatro“, – prisimena A. Žemaitaitis.

1944-ųjų metų chaotiški istoriniai įvykiai sujaukė daugelio planus ir viltis. Buvo dvejojama – ar pasirinkti kelionę į nežinią, ar likus tėvynėje kęsti priespaudą. Sužinoję, kad yra įtraukti į vežamų Sibiran sąrašus, Žemaitaičiai pasitraukė iš Lietuvos. Tačiau po kurio laiko pabandė sugrįžti, vis dar tikėdami, jog amerikiečiai neleis sovietams užimti Europos. A. Žemaitaičiui tuomet buvo tik dvylika metų. Deja, suvoke, kad okupacija neišvengiama, gelbėdamiesi patys ir gelbėdami savo vaikus, Žemaitaičiai pasitraukė į Prūsiją. Šeimai teko patirti daug išbandymų: vokiečiai suėmė Algimanto tėvą ir privertė kasti apkasus. Pavyko ištrūkti, pasiekti Pomeraniją, bet čia jau rusai parodė savo valdžią – privertė dirbti buvusiam vokiečių dvare. Laimei, pavyko išsivaduoti. Štetine Algimanto tėvą dar kartą sulaikė – dabar jau lenkai. Lenkų kalba suderėjo, kad paleistų mainais už aukso žiedą. Tik per plauką Algimanto tėveliui pavyko išvengti išsiuntimo atgalios į okupuotą Lietuvą. Jau buvo uždarytas į kalėjimą,

bet DP (išvietintųjų stovyklos) valdžios buvo išlaisvintas.

Vokietijoje Algimantas lankė stovyklinę lietuvių gimnaziją. Jis ne tik godžiai sėmėsi mokslo žinių, bet ir smalsiai sekė visą kultūrinį gyvenimą. Į stovyklas su literatūrinėmis programomis atvykdavo pavieniai aktoriai, rašytojai ir poetai. A. Žemaitaitis prisimena, kaip sulaikęs kvapą klausydavosi talentingo aktoriaus Henriko Kačinsko atliekamų programų. Sekdavo žaismingas, nuotaikingas, nostalgiku liūdesiu perpintas „Keliaujančios ketveriukės“ programos. A. Žemaitaitis stebėjosi, kaip Antanas Gustaitis, Bernardas Brazdžionis, Stasys Santvaras, Pulgis Andriušis mokėjo valdyti žmones – štai jie juokiasi.... o štai ir ašaros rieda per skruostus... Tai gal ir buvo pirmieji „universitetai“, žingsniai link profesionalaus teatro.

„... gyvenimas susijęs su teatru ir California“

Po įvairių klajonių Vokietijoje atsidūrė Jungtinėje Amerikos Valstijose, netoli New Yorko, įsikūre Connecticuto valstijoje. A. Žemaitaitis, pasirinkęs meno ir dramos studijas, baigė Connecticuto universitetą. Nuo 1960 iki 1964 metų vaidino „Off-Broadway“ teatre. New Yorke buvo sunku išsilaikyti: aktoriaus alga nedidelė, tad tekdavo naktimis dirbti banke. Su šypsena prisimena anuos laikus – daug ir sunkiai dirbo, be poilsio, kartais ir be miego. Tačiau, anot jo, „jaunesni, siekdami savo tikslo, gali nugalėti visus sunkumus.“ New Yorko „Off-Broadway“ teatre dažniausiai gaudavo antraeilius vaidmenis, tačiau keletą kartų, kaip dubleris, buvo ruošiamas pirmajam vaidmeniui.

Vėliau A. Žemaitaičiui buvo pasiūlyta režisieriaus vieta ir jis išvyko į Connecticutą. Čia atsivėrė naujos perspektyvos, nauji darbai. „Susipažinau su Paulium Jasiukoniu, kuris tuo metu dirbo Jėlio universitete, kūrė mokomuosius filmus. Pakvietė mane padėti, dirbome drauge. Čia sutikau savo būsimą žmoną Audronę. Matyt, tokia lemtis, bendravome, dirbome ir kūrėme drauge. Stasys Santvaras mane pakvietė skaityti poeziją. Skaitydamas patriotinę poeziją, mus suvienijo bendras tikslas ir meilė teatrui, muzikai, literatūrai,“ – pasakojo A. Žemaitaitis.

Draugystė su P. Jasiukoniu tęsėsi ir toliau: gavęs darbą Californijoje, pasikvietė ir A. Žemaitaitį. Ilgainiui juos susaistė ir giminystės ryšiai. P. Jasiukonis vedė Algimanto seserį Dalią. Šiuos abu talentingus vyrus siejo meilė kinui, teatrui. Kartu su Jasiukoniu statė mokomuosius filmus mokykloms, redagavo meninius filmus. Vėliau P. Jasiukonis gavo darbą „Metro Golden Mayer“ televizijoje. A. Žemaitaitis, dirbdamas įvairius darbus, talkino P. Jasiukoniu.

Laisvalaikį skyrė savo aistrai – teatrui. Los Angeles tam buvo palankios sąlygos. 1953 metais iš Rochesterio atvykęs režisierius Juozas Kaributas pastatė keletą spektaklių ir, sulaukęs didelio dėmesio, nutarė steigti sambūrį. Dramos sambūrio veikla suaktyvėjo, kai čia atvyko „antrabangiai“. Oficiali pradžia buvo 1954 metai, lapkričio 30 d. Pirmoji valdyba – Danutė Mitkienė, Jurgis Gliauda, Steponas Makarevičius, Vincas Dovydaitis, Jonė Pėterienė. Itin pasišventę šiam darbui buvo Vincas ir Ema Dovydaičiai. Ne tik vaidino, rengė repetitijas savo namuose, vaišino, bet ir materialiai rėmė sambūrio darbą. A. Žemaitaitis su ypatinga pagarba ir meile kalba apie šiuos talentingus, kilniaširdžius menininkus.

A. Žemaitaitis ištraukė į Los Angeles Dramos sambūrį. Tai viena didžiausių ir stipriausių teatro trupių, gyvavusių išeivijoje. Pastatė šimtą spektaklių, 20 režisavo A. Žemaitaitis. Jis ėmėsi sudėtingesnių veikalų: pastatė J. Strausso operetę „Valsų karalius“ ir „Čigonų baronas“, sukviets pajėgiausius ir balsingiausius vietos solistus, ansamblių dainininkus ir šokėjus. Per keletą metų A. Žemaitaitis pastatė Giacomo Puccinio „Madama Butterfly“ ir „Bohema“, kompozitorės Onos Metrikenės trijų veikslių muzikinę legendą „Gilanda“. Spektakliuose dalyvavo Californijos lietuvių operetės ansamblis. Dirbdamas režisieriaus darbu, siekė pa-

Atkelta iš 4 psl.

teikti žiūrovui tobulą kūrinį, kuriame derėtų, harmoningai susilietų muzikos ir žodžio menas. Jo spektakliuose muzikos buvo daug ir įvairios: vargonų muzika lydėjo ir Antano Škėmos dramą „Žvakidė“.

Muzika režisieriui padėjo išryškinti lietuvių dvasią, perteikti laisvės idėjas, viltį ir tikėjimą. 1991 m. režisavo Julijos Dantienės pjesę „Prie dangaus vartų“, Jono Mackonio-Mackevičiaus trijų veiksmų lyrinę dramą „Kalėdų senelis iš Los Angeles“. 1994 metais vyko net du nauji pastatymai: A. Žemaitaičio režisuota Algirdo Landsbergio drama „Vėjas gluosniuose“ ir Edvardo Uldiko saktė „Klajojanti pėda“. Yra pastatęs ir Kazio Sajos komedijas „Pasimatymas šaltam vasarnamy“, „Savaitgalio romanai“ ir kt. A. Žemaitaitis daug metų dirbo teatre – vaidindamas, režisuodamas, kurdamas dekoracijas. Jis turėjo ir dar vieną talentą – užsirekomendavo kaip puikus

Algimantas Žemaitaitis Vasario 16-osios minėjime Los Angeles.

mokytojas, pritraukęs į Dramos sambūrį talentingo jaunimo ir kantriai mokęs juos teatro meno. Režisuodamas spektaklius negailėjo laiko ir jėgų, ne kartą yra sakęs: „Teatrine veikla užsiimsiu tol, kol pajėgsiu. Tame yra labai daug džiaugsmo. Ir tai visada atsipirka – ne materialine prasme. Labai džiugu, kai po spektaklio paspaudžia ranką, padėkoja, pasako, kad patiko, pralinksminom... O juk daugybė momentų žiūrovui nematoma... Repeticija, darbas, mūsų draugystė, jaudulys einant į sceną. Viso to niekaip neišmatuosi. Ir, žinoma, galimybė būti lietuviu.“

Literatūros kritikas, žurnalistas Bronys Raila, vertindamas Sambūrio veiklą, rašė: „Visa toji meninė veikla ir meno užduotis mums neturėtų ribotis tik estetikom ir pramogom, bet turi būti ir mūsų tautinio išlikimo stiprinimas, atrama ir talka savosioms moralinėm ir kultūrinėm vertybėms ugdyti. <...> Jis buvo mums ne tik pramoga ir grožinis išgyvenimas, bet ir dvasinis stiprinimas.“

Šiuo metu A. Žemaitaitis užima Los Angeles bendruomenės pirminko pareigas, rengia minėjimus ir susitikimus su įdomiais žmonėmis. Laimingi žmonės, kurių darbai tarsi savaime plaukia iš širdies. A. Žemaitaitis sakė: „Visas mano gyvenimas susijęs su teatru ir Kalifornija.“ □

Adomas Galdikas – pedagogas ir teatro dekoracijų kūrėjas

STASYS GOŠTAUTAS

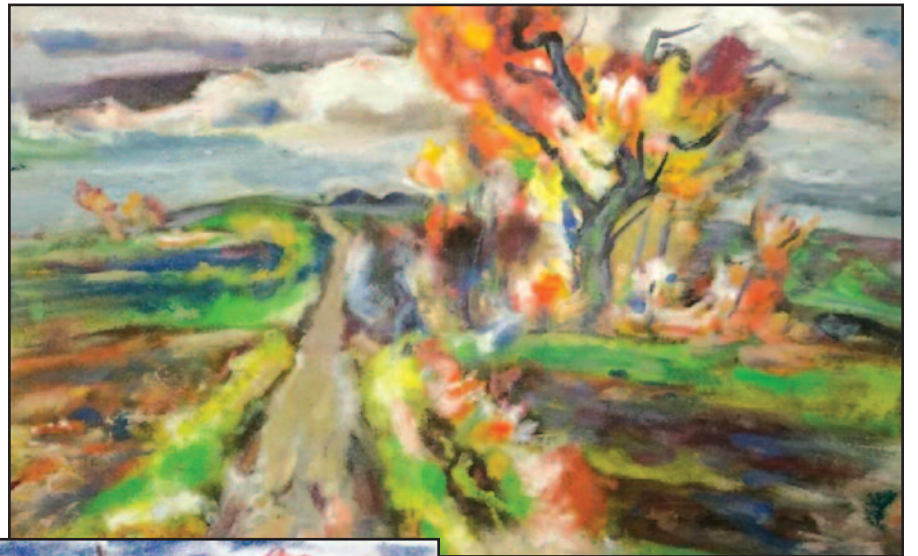
Už poros mėnesių pasirodys nauja, aktuali, gerai iliustruota ir pilna dokumentų ketvirtoji monografija, skirta Adomui Galdikai; šis dailininkas, žvelgiant į šiuo metu išleistas meno monografijas, buvo tarsi užmirštas. Prieš daugelį metų pasirodė trys skirtingos monografijos: pirmoji – Lietuvoje (1931), antroji – anglų kalba Amerikoje, N.Y. (1973), ir trečioji – lietuviškai (1975), visose – skirtingi tekstai. Ketvirtoji monografija parašyta prof. Antano Andrijausko 2014 metais, turėtų greitai pasirodyti. Autorius – meno filosofas, Rytų meno žinovas ir daug pasidarbavęs čiurlionianios srityje, susijusioje su Rytų meno įtaka.

Klausimas būtų toks – kodėl staiga susidomėta Adomu Galdiku? Tiesa, šis menininkas – vienas vyriausių mūsų išėivijos dailininkų (gimė 1893 m.), visą gyvenimą atidavęs menui; arba spalvai ir šviesai, kuri plaukia tiesiog iš gamtos, o gamta, daugelio nuostabai, nėra nei visiškai abstrakti, nei realistišė. Spalvos ir šviesa joje sklinda ir sluoksniuojasi laisvai, tai ir turėtų būti nutapyta ant drobės ar popieriaus. Veikiausiai dėl to Galdiko tapyba kartais atrodydavo abstrakti, bet dažniausiai pilna muzikos, gamtos ir spalvų, kurių jis kasdien eidavo ieškoti į parką ir piešdavo albume šimtus eskizų, iš kurių gimdavo impulsyvūs paveikslai, ryžtingi viso jo gyvenimo bruožai.

Jeigu Mikalojus Konstantinas Čiurlionis buvo pirmasis tautos pripažintas dailininkas, tai Adomas Galdikas – kitas, sukūręs ne tik didžiulį tapybos palikimą, bet ir pripažintas kaip visos kartos pedagogas. Baigęs gimnaziją Latvijoje, išvažiavo į St. Petersburgą, įstojo į barono Stieglitzo meno mokyklą, kurioje daugiausia mokėsi grafikos.

Grįžęs į tėvynę, tapo grafikos studijų vedėju (nuo 1923 m. iki 1940 m.) ir neapleido grafikos mokymo iki pat Freiburgo laikotarpio. Daugiau nei 20 metų dirbęs grafikos mokytoju, grafikos darbų paliko stebėtinai mažai, ir tie patys darbai sukurti pirmiaisiais Nepriklausomybės metais. Kodėl jis taip mėgo mokyti grafikos, o pats kaip apsėstas kūrė spalvotus paveikslus? Aišku, jam tai patiko, jis buvo įsimylėjęs spalvas, o grafikos srityje dirbo tik su juoda spalva ant medžio ir metalo plokštes (oforto) ir reikia pripažinti, kad daug jo mokinių pasirinko grafiką. Grafikos srityje jis pasižymėjo kurdamas teatro dekoracijas ir iliustruodamas knygas. Deja, nesu aptikęs tų knygų pavyzdžių.

Scenografijoje – kolektyviniame teatro mene – Galdiko talentas sklaidėsi jau nuo 1920 metų. Tai buvo pirmasis ir, sakyčiau, kone vienintelis to meto lietuvių scenografas, nebent paminėtume K. Šimonio *artdeco* laikotarpį. Galdikas kūrė scenografiją Kaino Dramos vaidykoje; žiūrovai Valskybes teatro scenoje turėjo progos išvysti tokius spektaklius, kaip Adamo Asnyko „Kęstutis“ (1878) ir M. Maeterlinco „Nekviestoji viešnia“, kuriuose išryškėjo Galdiko stiliaus di-

Adomas Galdikas. Rudeniškas peizažas
Adomas Galdikas. Burlaiviai

namiškumas. Puikūs jo eskizai scenai ir kostiumams W. Shakespeare'o „Vasarvidžio nakties sapne“ (1920), scenovaizdžio eskizas Jerzjo Žulavskio „Mesijuje arba Sabatai Cevi“ (1931). Išsiskiria nervinga ekspresionistine tapybos maniera sukurti scenovaizdžiai Juozo Gruodžio baletui „Jūratė ir Kastytis“ (1933), po to – gausiais ornamentais išmargintas Leo Delibes operos „Lakmė“ (1934), Victorio Hugo „Nuskriaustieji“ (1935) scenografija, stipraus architektūrinio piešinio scenovaizdis P. Mascagni operoje „Cavalleria rusticana“ (1940) ir t. t. J. Umbrasas, kurio disertacija apie Čiurlionį buvo sovietų atmeta, parasė porą sakinių apie Galdiko scenografiją: „Šiuose pastatymuose akivaizdžiai dominuoja plastinė kalba, dailininko siekis išryškinti vaizduojamąjį elementą, apginti subjektyvios dailininko vaizduotės teises ir įteisinti scenografo ieškojimus, kaip dinamiško kūrybinio proceso bei kūrybinės laisvės išdavą“.

Lietuvoje daug kas pažinojo jį kaip grafiką, *artdeco* tapytoją, teatro dekoratorių ir mokytoją, net Freiburge jis daugeliui jaunų dailininkų įskiepijo meilę menui – todėl ir turime nepaprastą kartą, šiandien ją vadiname „Išėivių kartą“, ji ilgai atvėrė Lietuvos menui išsilaisvinimo galimybę, ir šį išsilaisvinimą dabar stebi visa Lietuva. Gal todėl šiuolaikinis Lietuvos menas dalyvauja įvairiose tarptautinėse parodose, prieš 50 metų tai dar buvo sunku įsivaizduoti.

Lietuva nespėjo rimtai įsijungti į „Art Nouveau“ judėjimą, liko tik silpna rusiško simbolizmo kopija ir Varšuvos „Vienos secesija“, nes kai Vilniuje meno mokyklos vegetavo, beveik visi meno studentai važiavo mokytis į St. Petersburgą arba į Varšuvą, ten įsivaino tų miestų meno madas ir įtakas. Galdikas ne itin kreipė dėmesį į modernizmą, atkreips vėliau, jau Pariziuje ir ypač – New Yorke, kur kiekvieną savaitę Adomas kartu su tėvu Leonardu Andriekumi, OFM (vėliau prisidėjau ir aš), keliaudavo po Madison Avenue Manhattano galerijas, bandydami suprasti abstraktųjį ekspresionizmą. Galdikas ekspresionizmo

nesuprato ir kratė galvą; parėjęs namo, bandydavo pats kurti ekspresionistinius kūrinius, bet vėliau mesdavo tepuką ir grįždavo prie savo įprastų spalvų.

Pusę gyvenimo Adomas buvo tikras pedagogas – kuklus, ekspresyvus charakteris, vengė organizacinės veiklos ir spaudos triukšmo, savo veiklą skyrė kūrybiniam darbui, ruošėsi perteikti savo kaip menininko įgūdžius ir patirtį Lietuvai. Šiuo atžvilgiu jis nepanašus į M. K. Čiurlionį, kuris nebuvo nei tam pasiruošęs, nei turėjo laiko ir labai jaunas mirė. Galdikas iki pat 1952 metų manė, kad jo kaip mokytojo vaidmuo kur kas svarbesnis už patį meną. Sunku būtų suminėti visas mokyklas, kurias Galdikas išėjo, kad taptu mokytoju, tačiau svarbu pabrėžti, kad nemenką savo gyvenimo dalį jis paskyrė Lietuvos meno meistrų išauklėjimui. Nuo 1917 m. iki 1947 m. dirbo penkiose institucijose ir turbūt nėra nė vieno išėivijos dailininko, kuris nebūtų patyręs Galdiko įtakos.

Anot seniai mirusio mano draugo, šviesaus atminimo Romo Viesulo, vieno iš geriausių mūsų abstrakcionistų, Galdiko įtaka išėiviams išryškėjo ne tapyboje, o grafikoje. Stebinantis atradimas, nes Adomas Galdikas toli gražu nepalikto tiek grafikos darbų, kiek tapybos; jo amžinybė užtikrinta spalvų Odisejoje. Tačiau jis turėjo didelę įtaką kaip grafikos mokytojas, išugdė tokius aukščiausios prabos grafikus, kaip V. Petravičius, T. Valius, V. Ratas, P. Augius. Okupuotoje Lietuvoje išaugo R. Gibavičius ir P. Repšys. Viesulo mintis – įdomi, nors ir neįrodoma. Lietuvos medžio raiziniai (ksilografija) – sena meno forma, atėjusi iš liaudies meno. Galdikas daugiau vartojo ofortą, išgalėjusį Lietuvoje prieš šimtmetį. Kartais dar vartojo litografiją.

Adomas Galdikas nebuvo provincialis dailininkas – labai mėgo pasaulinį meną, bet norėjo būti lietuvis ir iš Lietuvos pasiėmė spalvas ir šviesą. Sunku pasakyti, kurie dailininkai jį domino ir kurie darė įtaką, jam daug kas patiko Europos mene. Menas jam buvo poezija, teatras, muzika ir spalva, todėl jo tapyba visada buvo tokia turtinga.

„Nevaizduojamas“ menas dailininką kankino, nes buvo jam svetimas; daugumai to meto lietuvių buvo svetimas ir abstrakcionizmas, nes jie nežinojo, kokia teorija šio meno atžvilgiu turėtų remtis. Gal todėl apie abstrakcionizmą Galdikas nekalbėjo ir, kiek žinau, labai mažai rašė apie meną. Kam rašyti, jei gali nupiešti nepaprastą gamtos vaizdą. □

Naujausi duomenys apie mūsų protėvius (2)

ALGIRDAS GIRININKAS

Pabaiga. Pradžia 2015 m. sausio 24 d. „Kultūroje“

Kas buvo tie „virvelininkai“?

Virvelinės keramikos kultūros žmonių III-II tūkst. laikotarpiu Lietuvos teritorijoje tikrai būta, bet panašu, kad jie užsiėmė daugiausiai prekybiniais ryšiais tarp stepių ir Vidurio-Šiaurės Europos miškų žmonių, kurių gyvenamose teritorijose ieškojo žaliavos. Šiaurės Rytų Europoje juos domino titnagas, skalūnas, gintaras, kailiai, ruonių taukai ir oda, dalykai, paklausūs Vidurio ir Pietų Europoje. Jie atliko tarpininko vaidmenį, arba prekybą, pirklų (tautosakoje ir senuosiuose dokumentuose vartojamas vaizbūno vardas) vaidmenį.

Kur aptinkama virvelinės keramikos kultūros gyventojų pėdsakų ir kas patvirtina mintį, kad virvelininkai nebuvo sėslūs žmonės, o tik vaizbūnai, pirkliai? Pirmiausia tai, kad nei Lietuvos teritorijoje, nei kitur Šiaurės Europoje nerasta didesnių palaidojimo vietų – kapinių. Taip pat ir Rytų Pabaltijyje randama tik pavienių palaidojimų, todėl ši kultūra dar vadinama pavienių palaidojimų kultūra. Tą terminą vartoja Skandinavijos ir Rytų Pabaltijo mokslininkai. „Virvelininkai“ keliavo upėmis, protakiais ežerais – Nemuno, Mūšos-Lielupės, Dauguvos, Piarnu upių baseinais ir Baltijos jūros pakrantėmis. Susidūrimų su vietiniais gyventojais metu žuvę ar mirę dėl ligos dažniausiai būdavo palaidojami prie vandens – paupiuose, paežerėse, Baltijos pajūryje, kur ir aptinkami jų kapai. Tokių palaidojimų Lietuvoje yra žinoma apie 20. Pastaruoju metu vienas palaidojimas aptiktas Biržuose, prie Apaščios upės, kairiajame krante, pačiame Biržų miesto centre.

Nerandama ir Virvelinės keramikos kultūros gyvenviečių. Virvelinės keramikos puodų šukių ir vadinamųjų laivinių kovos kirvių (laivelio formos), daiktų, kurie priskiriami Virvelinės keramikos kultūros žmonėms, randama tik vietinių gyventojų – Narvos, Nemuno, Pamarių kultūrų – gyvenvietėse, bet tie radiniai tarp visų radinių nesudaro nė šimtosios dalies. Jeigu naujieji ateiviai būtų užsiėmę ūkininkavimu, jie turėjo ilgai gyventi vienoje vietoje ir po savęs palikti vadinamąjį kultūrinį sluoksnį, kuriame lieka daug įvairių gyvenimo pėdsakų – darbo įrankių, indų, padargų, kaulų liekanų, pastatų pėdsakų. To laikotarpio vietinių gyventojų paliktuose kultūrinuose sluoksniuose randamos žiedadulkės rodo, kad buvo ariama ir sėjama, auginama, deja, kartu su virvelinės keramikos kultūros radiniais ūkininkavimo pėdsakų nėra randama ne tik Lietuvoje, bet ir visame Pabaltijyje. Šie požymiai rodo, kad „virvelininkai“ negalėjo sudaryti kritinės gyventojų masės ar ūkininkų sluoksnio, todėl negalima ir teigti, kad mūsų protėviai baltai susiformavo iš Virvelinės keramikos kultūros žmonių.

„Virvelininkų“ kultūros požymiai

Virvelininkų kultūriniai požymiai – keramika ir laiviniai kovos kirviai, titnaginiai peiliai ar kauliniai smeigtukai, rečiau – gintariniai papuošalai, kurie aptinkami kaip įkapės šalia suriesto ir palaidoto ant šono mirusiojo. Keramika – tai taurės, amforos ir ūkiniai puodai, puošti žemiau angos, aplink visą angą išpaudžiant horizontalias virvučių eilutes. Šia archeologinę medžiagą Europoje pirmasis pastebėjo ir dar 1883 m. susistemino bei įvardijo kaip Virvelinės keramikos ir laivinių kirvių kultūrą vokiečių archeologas Friedrich Klopffleisch. Rasti puodai su virvučių ornamentais galėjo nebūtinai būti pačių virvelininkų. Ir vietiniai gyventojai, ir net Rutulinių amforų kultūros bendruomenės, Europoje pasirodžiusios dar prieš „virvelininkus“, pamėgdžiojo šį ornamentą. Taigi ir ant miškų zonoje gyvenančių bendruomenių keramikos atsirado šis puošybos elementas. Todėl dar labiau sumažėjo virvute puoštų puodų kiekis, kuris buvo priskiriamas Virvelinės keramikos kultūrai. Virvelės ornamentas nenurėmė vietinės puošybos – ir toliau šalia virvelės išliko vietinė – Narvos, Pamarių ar Nemuno kultūros – ornamentika.

Beje, tuo laikotarpiu virvelinis išpudas randamas ir Japonijoje, Kinijoje bei kitur Azijoje.

Taip dailininkas Vilius Jurkūnas įsivaizdavo titnago apdirbimą akmens amžiuje. Iš knygos: A. Girininkas, O. Luškoševičius „Lietuvos priešistorė“, Vilnius, 1997

XX a. III-IV dešimtmečiais intensyviai Virvelinės keramikos kultūrą tyrinėję vokiečiai sakė, kad tai indogermaniška kultūra ir ji yra kilusi iš buv. Prūsijos teritorijos, Vyslos žemupio. Kaip minėta, pokariu ši teorija buvo atmesta kaip nacionalšovinistinė, fašistinė, bet istorijos ratas apsisuko ir pasirodė, kad pats seniausias virvelinis išpudas vis dėlto pasirodė būtent čia – buvusios Prūsijos teritorijoje ir Vyslos žemupyje, kur gyventa baltų protėvių (Valdurg vėtovė, dabar Pribrežnoje, Karaliaučiaus priemiestis) dar IV tūkst. pr. Kr. antroje pusėje, kai iki Virvelinės keramikos kultūros žmonių pasirodymo Vidurio Europoje dar buvo apie pusė tūkstančio metų. Taigi ta prasme vokiečiai buvo teisūs. Ir dabar Pamarių kultūros teritorijoje Lenkijoje ir Kaliningrado srityje randama virvelinių išpaudų.

Didžioji dauguma Europos tyrinėtojų pritaria M. Gimbutienės nuomonei, kad „virvelininkai“ kilę iš Kaspijos, Juodosios jūros, Pavolgio teritorijų, bet juos galima laikyti to meto čigonais, keliautojais, pirkliais. Gali būti, kad jie Rytų Pabaltijo teritorijoje turėjo įkūrę faktorijų, prekybinių taškų netoli jiems rūpimos žaliavos šaltinių. Čia jie mainydavo upių keliais atplukdytas savo prekes – gyvulių jaunikius, javus į gintarą, titnagą, skalūną, kailius, ruonių taukus ir kt. O jeigu jiems keliaujant tose vietose suduždavo puodas, jie čia pat jį ir nusilipdydavo. Bet nelipdė kaip vietiniai pamariečiai, narviečiai ar nemuniečiai, o savaip ir iš kitokios molio masės – į molį dėdavo grūsto granito arba šamoto (gal net to paties sudužusio puodo grūstos masės). Vietiniai gyventojai į molio masę dėdavo augalines priemaišas (kapotą žolę, švendres, vėliau ir šiaudus) arba paukščių mėšlą, grūstas sraiges.

„Virvelininkai“ mirusius dažnai laidodavo prie prekybos kelių: paupiuose, paežerėse ir labai re-

tai – vietinių gyventojų kapinėse. Tokių kapų randama Donkalnyje (Telšių r.), Zvejniekuose (Šiaurės vakarų Latvija), Aboroje, Kvapanuose (Rytų Latvija). Ir laidodavo savaip – suriestus ant šono ir tik su jiems būdingomis įkapėmis, o ne ištiestus ant nuogos, kaip darė vietiniai.

Kas buvo gyventojai, kuriuos „virvelininkai“ jau rado ir kaip su jais bendravo?

Jeigu mūsų protėviai nebuvo „virvelininkai“, kas buvo tie, kuriuos jie čia rado, su kuriais mainė ir kurie yra tikrieji šio krašto pionieriai?

Ankstyviausių Rytų Pabaltijo materialinės kultūros radinių yra rasta iš vėlyvojo paleolito, vadinamosios Pabaltijo Madleno, Graveto kultūros. Genetiniai tyrimai rodo, kad šie žmonės buvo kilę iš Iberijos, Balkanų, Pietų Ukrainos gyvenamųjų plotų – Madleno, Gravetės kultūrų nešėjai, Europos apleidimo metu gyvenę Viduržemio pakrančių miškų ruože, o Lietuvos teritorijoje, nuo Skandinavijos ledyno atlaisvintuose žemės plotuose, pasirodė XII-XI tūkst. pr. Kr. (prieš 14-13 tūkst. metų nuo šių dienų). Tai žmonės, kurie medžiojo šiaurės elnius, klajojo paskui juos tai į šiaurę, tai į pietus. Tai pirmieji gyventojai, pasirodę po ledynmečio. Dalis jų kartu su elniais, besilaikančiais palei tirpstantį ledyną, pasitraukė dar toliau į šiaurę (manoma, kad jų tikrieji genetinės linijos tęsėjai yra samiai, gyvenantys Skandinavijos šiaurėje), o didesnį dalis nusėdo mūsų gyvenamose teritorijose ir čia išsikūrė. Mezolite, viduriniojo akmens amžiaus laikotarpio pradžioje (po 9600 m. pr. Kr.), šiose teritorijose užaugo miškai, žmonės tapo sėslūs. Jie gyveno medžioklėmis, žvejodami ir rinkdami maistui tinkamus augalus.

Jeigu jie ir keliavo, tai nedideliais atstumais – vasarą galėjo gyventi vienoje vietoje, žiemą – kitoje; arba vienoje vietoje iššaudę žvėris ir išgaudę žuvis, persikelti į kitą vietą. Spindulys – ne daugiau kaip 50 km. Jų gyvenvietės gana didelės, su išraiškingais kultūriniais sluoksniais, pastatų liekanomis, židininiais, aptinkamos prie didesnių ežerų, upių santakų. Baziniai, arba žieminiai, būstai dažnai būdavo įgilinti į žemę, o sezoninės gyvenvietės – dažniausiai antžeminiai pastatai šalia žvejybos, medžioklės vietų ir su tam tikru inventoriu, kuris buvo reikalingas medžioklėje ar žvejyboje. Ūkininkų išvykų metu tose pačiose vietose, kur galima buvo sukaupti maisto atsargų, išsikurdavo po keletą kartų. Iš titnago ir skalūno jie gamino darbo ir kovos įrankius, o papuošalus, skirtus dvasinės kultūros atributikai – iš sumedžiotų žvėrių dantų.

Mezolito laikotarpiu Rytų Pabaltijyje vyko vadinamasis mikrolitizacijos procesas – taip vadinamas čia pasilikusių gyventojų prisitaikymas prie naujų gyvenimo sąlygų miškų aplinkoje – medžioklės ir žvejybos – ir tam skirtų įrankių gamyba. Įrankiai buvo dažnai daromi iš kaulo ir rago, o jų briaunas – žeberklų, durklų, ietigalių, strėlių antgalių užaštrindavo smulkiomis titnaginėmis plokštelėmis, įstatytais šonuose ar smaiguose ir sutvirtintomis derva, sakais.

Žvejyba, medžioklė, maistinių augalų rinkimas išliko pagrindinės ūkio šakos ir neolito laikotarpiu. Tik šiuo laikotarpiu, jau nuo ankstyvojo neolito pabaigos (V-IV tūkst. pr. Kr. riba), netoli pastovių sodybviečių pradėta auginti gyvulius, javus. Šis procesas įvardijamas kaip neolitizacija, kuri vyko taip pat palaipsniui – ne išstumiant ar išnaikinant vietinius gyventojus, o materialinę kultūrą perimant iš kaimynų ir su jais bendradarbiaujant bei įsisavinant naują ūkininkavimo būdą – gyvulininkystę ir žemdirbystę. Šis procesas buvo labai ilgas ir čia gerokai užsitęsė, nes gyvulininkystei ir žemdirbystei tinkamą aplinką reikėjo sukurti miškingoje teritorijoje. Tam reikėjo naujų ir veiksmingų įrankių, ypač aštrių kirvių miškams iškirsti ir paruošti lauką gyvuliams ganyti bei žemės lopinėlių kultūriniam augalams auginti. Todėl mūsų teritorijoje, lyginant su Vidurio Europa, neolitizacijos procesas vyko ilgiau. Jeigu Vidurio Europoje gamybinis ūkininkavimas įsitvirtino jau nuo V tūkst. pr. Kr., Rytų Pabaltijyje ir Lietuvos teritorijoje – tik II tūkst. pr. Kr. pirmoje pusėje, jau ankstyvojo bronzos amžiaus pradžioje. Kaip tik šiuo vėlyvojo neolito lai-

Atkelta iš 6 psl.

kotarpriu (III tūkst. pr. Kr.) pasirodė ir „virvelininkai“.

Tiesa, „virvelininkai“ buvo judrios bendruomenės, bet kaip kokia kariauna, – jie tyrinėtojų dažnai buvo vaizduojami kaip raiteliai su kovos kirviais, – mūsų pasiekti negalėjo, nes nerandame požymių, kad jie būtų užėmę kokią gyvenvietę miškų zonoje smurtu ir ten išsikūrę. Be to, raitiems „virvelininkams“ nebuvo tokių kelių, kad jie būtų galėję laisvai judėti, nes čia buvo neįžengiami miškai. Jie keliavo upėmis luotais, o ne jojo ant arklių, kaip anksčiau buvo manoma. Arkliai išplito kiek vėliau. Arklys darbui ir jojimui plačiau imtas naudoti tik bronzos amžiaus antrojoje pusėje. Nors ginkluotą palydą apsisaugojimui pirkliai greičiausiai turėjo, ir tai rodo jiems priskiriami vadinamieji laiviniai kovos kirviai ir trikampiai strėlių antgaliai, kurių randama jų kapuose kaip įkapės.

„Virvelininkų“ kultūros pėdsakų randame jiems svarbios žaliavos vietose – Pamarių kultūros (dabartinė Kaliningrado sritis, buvusi Semba) teritorijoje, kur buvo gintaro; Pietų Lietuvoje ir šiaurinėje Baltarusijoje, kur buvo titnago; šiaurės rytinėje Estijos teritorijoje – kur buvo skalūno; didesnių medžiotojų-žvejų bendruomenių gyvenamose vietose, kur buvo daugiau sukaupiama kailių, vaško, odos, taukų.

Taigi „virvelininkų“ interesas Rytų Pabaltijo teritorijoje buvo žaliava, o patys keliauninkai buvo pirkliai, kurie prasižėjęs neolitizacijos procesą galėjo tik paskatinti.

Koks likimas ištiko indoeuropiečius „virvelininkus“?

Ir galiausiai, apie II tūkst. pr. Kr. II ketvirtį, „virvelininkai“ išnyko. Kodėl?

Viena iš svarbiausių žaliavų, kuri „virvelininkus“ labiausiai domino, buvo gintaras, o bronzos amžiaus pradžioje, II tūkst. pr. Kr. pirmame ketvirtyje, Rytų Pabaltijyje gintaro Baltijos jūra nebeišplaudavo, nes pasikeitė vandens lygis. Staiga nutrūko ir gintaro gavyba. Kai sumažėjo gintaro, „virvelininkai“ nebeteikė dėmesio ir Baltijos pajūryje vykusiems mainams. Kitoje vietoje – Pietų Lietuvoje – virvelininkai kiek ilgiau užsibuvo, nes jiems ir bronzos amžiaus pradžioje vis dar reikėjo titnago žaliavos ar medžioklės trofėjų.

O Viduržemio jūros teritorijoje Kretos (Mino civilizacija), Mikėnų (Pietų Graikija), Egipto kultūrų laikotarpiu, 1900–1100 m. pr. Kr., ankstyvųjų valstybių diduomenei gintaras buvo labai reikalingas, netgi rytinėje Viduržemio jūros dalyje jo paklausa buvo didžiulė. Už gintarą atiduodavo metalo, sidabro ar net aukso dirbinius. Todėl pirklių ypač lankoma vieta bronzos amžiuje tapo Jutlandijos pusiasalis (dabartinės Danijos šiaurės vakarinė dalis), kur tuo metu dar buvo nemažų gintaro žaliavos išteklių.

O kadangi į Rytų Pabaltijį pirkliai beveik nebeužklydavo, sunyko ir Pamarių kultūra, nes nebebuvo kas įvežtų metalo dirbinių ar jo žaliavos. Rytų Pabaltijys iki pat II/I tūkst. pr. Kr. ribos tapo Europos periferija, atitolusia nuo pagrindinių prekybos kelių bei ūkio plėtros.

Rytų Pabaltijyje bronzos amžiuje ir toliau dominavo senosios, iki virvelinės keramikos kultūros pasirodymo gyvenusios bendruomenės.

Iš kur šiaurietiškas elementas baltų genuose?

Plėtojantis genetiniams tyrimams Rytų Pabaltijyje buvo pastebėtas įdomus reiškinys – mūsų, baltų, kalba yra artimesnė germanams, slavams, o genetiškai mes turime daugiau fino-ugrų bruožų. Kaip ir kada tai galėjo atsitikti?

V tūkst. pr. Kr. pab. – IV tūkst. (4400–4200 m. pr. Kr.), viduriniojo neolito laikotarpyje, Rytų Pabaltijyje, šiaurinėje Narvos kultūros teritorijoje, kur formavosi probaltai, iš Šiaurės-rytinės Europos dalies ėmė skverbtis šukinės-duobelinės keramikos bendruomenės, priskiriamos fino-ugrams. Tuo metu ir įvyko pirmasis baltų ir fino-ugrų kultūrinis, kalbinis ir genetinis kontaktas. Čia tuo metu klestėjo Narvos ir Nemuno kultūros. Teritorijose iki Dauguvos upės šukinės-duobelinės keramikos kultūros gyventojams pavyko užgožti Narvos kultūrą, nors ji vis dėlto be pėdsakų neišnyko, o dar ilgą laiką, viduriniajame ir vėlyvajame neolite, veikė šukinės-duobelinės keramikos kultūrą. Tai pastebėta Akali, Tamula (Estija) gyvenviečių medžiagoje, kur randama Narvos kultūrai būdingos keramikos ir jai būdingų ornamentų.

Kitaip buvo į pietus nuo Dauguvos – čia fino-ugrai gyveno tik atskiromis salelėmis, apsuptomis Narvos kultūros žmonių, bet šukinės-duobelinės keramikos kultūros įtaka Narvos kultūrai jaučiama iki pat ankstyvojo bronzos amžiaus. Iki šių dienų čia išliko fino-ugrų hidronimų bei materialinės kultūros liekanų. O baltiškai žodžiai – daugiausiai susiję su žemdirbyste, gyvulininkyste – yra patekę į fino-ugrų (estų, suomių) kalbas. Pietinėje Rytų Pabaltijo dalyje, Lietuvoje ir Šiaurės Baltarusijoje, iš to laikotarpio žinomos tik pavienės šukinės-duobelinės keramikos kultūros gyvenvietės.

Apie baltų ryšius su ugro-finais rodo ir genetinis klodas, ypač stiprus Latvijos teritorijoje, šiauriau Dauguvos upės, o stipriausias yra Estijoje, kur nugalėjo ir fino-ugrų kalba.

Parengė **Audronė V. Škiudaitė**

„Aš jau esu kitoje užuolaidos pusėje“

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Kunigas Kęstutis Trimakas. *Mano pasaulėjautos kelionė*. Savas takas. Vilnius, 2014. 430 psl.

Nutariau imtis knygos aprašymo Naujųjų Metų išvakarėse. Žinojau, kad už poros valandų ir aš būsiu kitoje užuolaidos pusėje, bet už tos užuolaidos bus tik kitų metų pradžia šioje žemėje. Prieš pradėdamas rašyti, užmečiau akį į el. pašto laiškučius. Radau pranešimą, kad Naujųjų Metų išvakarėse mirė Faustas Strolia. Rašysiu apie perskaitytą knygą, bet mintyse būsiu su Faustu, irgi atsidūrusiu kitoje užuolaidos pusėje – su knygos autoriumi. „Aš jau esu kitoje užuolaidos pusėje“, – ištare kun. Kęstutis Trimakas 2012 m. liepos 14 d., penkios dienos prieš mirtį.

Knyga – paskutinė, nebaigta knyga. Joje – jaunystės dienoraštis ir atsiminimai apie knygos autorių. Šią stambią ir vertingą knygą sudarė Marija Remienė. Knyga parengta bendradarbiaujant su Lietuvos dailės muziejumi ir Nacionaliniu M. K. Čiurlionio dailės muziejumi. Redaktoriai – Gediminas Mikelaitis ir Liuda Skripkienė. Dizainerė – Laima Zulonė. Knygą padėjo rengti Aušrinė Macenienė ir Skirmantė Kvietkauskienė. Kaip matome, knyga yra gausaus kolektyvo vaisius. Knyga išleista kun. Kęstučio Trimako testamentu paskirtomis lėšomis.

Knygos sudarytoja knygos pradžioje glaustai aptaria knygos autorių ir pačią knygą. Ši knyga – paskutinė kun. Kęstučio Trimako knyga, kurioje yra tik dalis to, ką autorius buvo sumanęs parašyti. Mirtis jį pakirto net neįpusėjęs naujai pradėtos knygos.

Knyga sudaryta iš dviejų iki šiol nespaudintų knygų. Pirmą knygą autorius pradėta rašyti 2012 m. kovo mėn. viduryje, prieš vėžio operaciją. Pirmieji tekstai parašyti dar tais metais. Pradėta nuo jaunųjų dienų patirties ir savivokos apmąstymų. „Šie jaudinantys paprastais meilės ir gerumo kupiniais žodžiais sukurti esė tekstai atskleidžia autoriaus ypatingą jautrumą, žmoniškumą“ (psl. 10). Anot knygos sudarytojos, tai Dievo žmogaus knyga apie išsipildžiusį pašaukimą, įvykdytą dvasinę misiją, įgyvendinant milžinišką sąmoningo religinio bei kultūrinio gyvenimo programą.

Antroje nespausdintoje knygoje – autoriaus dienoraščiai, pradėti rašyti pokarinėje pabėgėlių stovykloje Vokietijoje. Tie užrašai buvo surasti po autoriaus mirties. Knygos sudarytoja Marija Remienė dalinasi nelengvu sprendimu dėl šių dienoraščių viešinimo, nes nebuvo žinoma velionio valia, nors buvo sykį išsakytas jo noras, atėjus laikui, dienoraštį sunaikinti. Iš kitų įrašų nuspręsta, kad autoriui buvo svarbu su kitais pasidalinti savo vidine patirtimi.

Dabar pažiūrėkime į atspausdintą knygą. Ji sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje autorius aprašo savo kūdikystę ir jaunystę. Pasirodo, kad jis gimė Montevideo mieste, Urugvajuje. Dėl susidariusių aplinkybių, aprašytą knygą, jo tėvas su nėsčia žmona pabėgo į Pietų Ameriką. „Kad paslėptų savo lakstymą, jis reikalavo iš Mamunės, kad įregistruotų, jog gimiau 1930 m. liepos 12 d. Kaune, o ne tų metų vasario 21 d., kaip parašyta Montevideo ligoninės dokumentuose“ (psl. 22).

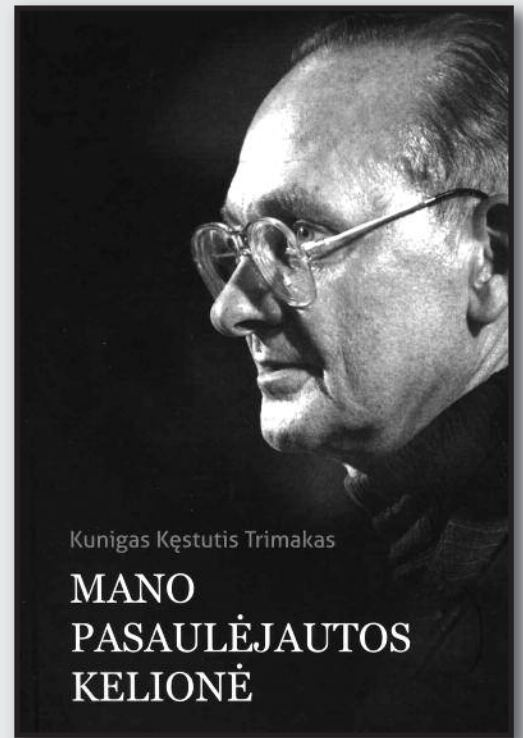
Antros knygos dalies pradžioje, aprašydamas savo vaikystę, ne kartą mini savo paties užsispyrimą. Jautriai aprašo, ką matė ir atsimena iš vaikystės. Jo motina – Mamunė – ilgą laiką buvo jo užuovėja nuo gyvenimo audrų. Netrukus prie žemiškos motinos, vėliau įstojusios į vienuolyną, prisijungė ir Dangiškoji Motina Marija, su kuria bendravo visą savo gyvenimą. Autorius aprašo ir automobilio avariją, ir netrukus po to diagnozuotą vėžį bei ligos gydymą.

Šioje knygos dalyje beveik du šimtai knygos puslapių skirti jaunystės dienoraščių tekstams. Knygos sudarytoja rašo, kad tai – tekstai jaunuolio, besirengiančio dvasininko tarnystei, monologai Dievo Motinai. Dienoraštį rašė ne sau, bet Dievo Motinai Marijai, kuriai išpažino savo širdies gyvenimą ir sąmonės įtampas. Jis aprašo savo pastangas – kaip elgtis, kaip save formuoti, kaip išsaugoti širdies tyrumą, dvasios šviesą, įveikti egoizmą ir nugalėti kitas ydas. Tuo pačiu labai daug pasikartojimų, kurie galėjo būti apibendrinti ir sutrumpinti. Šios dalies pabaigoje pateikti šešiolika fotografijų iš kun. Kęstučio Trimako gyvenimo. Kitose knygos vietose – apie 35 fotografijas.

Taip pat antroje dalyje sutelkti dvidešimties asmenų atsiminimai apie kun. Kęstutį Trimaką. Tai tarsi savomis spalvomis, savais žodžiais nutapyti jo portretai, į jį žvelgiantys iš įvairių perspektyvų ir asmeniškos patirties. Ši dalis galėjo būti knygos trečioji dalis, o ne antrosios dalies poskyris. Šalia Marijos Remienės ir Laimos Šalčiuvienės, testamentu vykdytojos, aprašymų, čia taip pat yra Algio Norvilos, Ramunės Kubiliūtės, Vidos Kuprytės, Renatos Šerelytės, Eugenijaus Danilevičiaus, Nijolės Balčiūnienės, Ramunės Biliūnaitės ir kitų „tapyti“ kunigo Kęstučio portretai. Atsiminimų skyrelis baigiamas arkivyskupo Gintaro Grušo homilija.

Antrasis skyrius baigiamas kun. Kęstučio Trimako gyvenimo ir veiklos svarbesnių datų sąrašu. Toliau pateikiamos visų jo parašytų knygų viršelių nuotraukos ir trumpas tų leidinių aptarimas. Iš daugelio knygos autoriaus gautų pasiekimų ir įvertinimų raštų pateikta dviejų faksimilė. Tai Ateitininkų federacijos atstovų konferencijos 2009 m. apdovanojimas už Gyvenimo indėlį ir Lietuvių rašytojų draugijos 2011 m. pasirašytas aktas, paskiriant kun. dr. poetui Kęstučiui Trimakui premiją už jo poezijos knygas – „leškančiojo pėdsakus“ ir „Jis man dovanuoja būti“.

Gaila, kad knygos tiražas – tik 200 egz., bet tai, ko gero, liudija daugelio lietuviškų knygų padėtį. Pabaigai palikau netikėtą dovaną knygos skaitytojui. Tai dešimties kun. Kęstučio Trimako tapytų paveikslų reprodukcijos. Žinojau, kad jis tapo, bet nebuvau jo darbų matęs. Tuose paveiksluose atsiskleidžia jo sąmonės dinamika, jo nesibaigianti energija, nepažabota drąsa save išreikšti ir kitus skatinti ne tik tuo grožėtis, bet ir giliau susimąstyti. □

Kunigas Kęstutis Trimakas

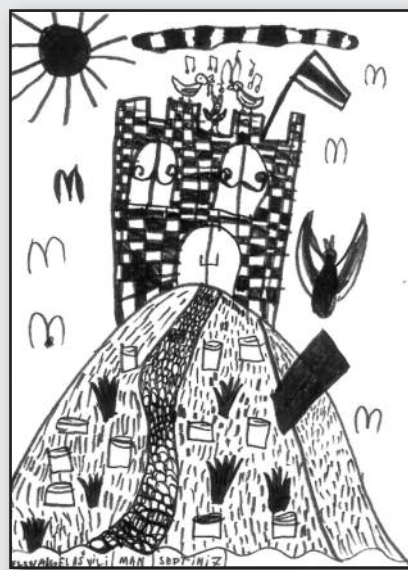
MANO
PASAULĖJAUTOS
KELIONĖ

Kultūros kronika

2015 m. sausio 15 d. Etnografinių regionų metus pradėjo Mažoji Lietuva, o sausio 19 d. atidarymo renginiai nuvilnijo per visus likusius regionus. Tarp Lietuvos regionuose šiemet numatytų kultūrinių ir edukacinių renginių – geriausiai tradicijas puoselėjančios etnografinio regiono seniūnijos rinkimai, Lietuvos muziejų kelio renginiai „Liaudies meno grožis“, profesinių mokymo įstaigų mokiniams skirtas projektas „Lietuvos kulinarijos ir etninio paveldo išsaugojimas ir puoselėjimas“, įvairių dalykų mokytojų, integruojančių etninę kultūrą, kvalifikacijos tobulinimo seminarai ir kūrybinių laboratorijų ciklas, kiekvieno regiono nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose bus organizuojamas etnokultūrinių renginių ciklas: konferencijos, tradicinės šventės, renginiai, populiarinantys etnokultūrinę regionų tradicijas ir daug kitų renginių.

Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktijos iniciatyva sausio 22 d. Vilniaus dailės akademijoje atidaryta Vilniaus vardo paminėjimo 692-osioms metinėms skirta paroda „Vaikai sveikina Vilnių“. 1323 m. sausio 25 d. kunigaikštis Gediminas iš Vilniaus išsiuntė laišką Hanzos miestų piliečiams, kviesdamas juos atvykti į Lietuvą. Tai – valdovo laiškas, surašytas Vilniuje. Įprasta šį laišką laikyti pirmuoju Vilniaus paminėjimu, o siuntimo datą – Vilniaus miesto gimtadieniu. Vaikai, dalyvavę Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktijos edukacinėse užsiėmimuose ir ekskursijose po Vilniaus pilių teritoriją, susipažino su gimtojo miesto pradžios istorija, piešė piešinius, linkėdami savo miestui gerovės.

Jubiliejinis prancūzų kino festivalis „Žiemos ekranai“ prasidėjo sausio 22 dieną, kino centre „Forum Cinemas Vingis“ su filmu „Mari istorija“. Įkvėptas moteriškos komandos, 2015 metais festivalis kviečia žiūrovus pažvelgti į kiną Moters žvilgsniu. „Žiemos ekranų“ laida skiriama kino menininkėms – aktorėms, režisierėms, scenarijaus

autorėms, operatorėms. Žvelgdami artimiau į moteriškus vaidmenis „Žiemos ekranai“ pasakos ir įkvėpiančių, rūpestingų, rimtų ir šmaikščių, ryžtingų moterų istorijas.

Juozas Girdzijauskas

Atkelta iš 3 psl.

Paprašius kokios nors knygos, Juozas, permetęs akimis mirguliuojančias viršeliais lentynas, parodo pirštu – ten paieškok, rasi. Kol buvo stipresnis, pakildavo pats ir, pagarbiam ištraukęs knygą, švelniai, su meile paglostęs viršelį, ieško vietos padėti, nes ant stalo tarp rankraščių krūvų likęs tik mažas plotelis lėkštei, arbatos stiklinei. Sunku net įsivaizduoti, kaip šiame „gandralizdy“ per Juozapinių linksmybes sutilpdavom už vienintelio apvalaus stalo, ant keleto kėdžių, sofos, brangios mamytės kuparėlio. Daugiau nei dvidešimt sveikintojų. Šventė užsitęsavo net trejetą dienų.

Kalvarijos trobelėj – tik vieną, ten būdavo erdviau ir atmosfera tikresnė, kaip ir pats šeimininkas. Juozo ramybė, pasitikėjimas, atviras nuoširdumas ir dora kaip magnetas traukė žmones iš tolimiausių kampelių. Užgniaužęs skaudžias šeimos artimiausių tragedijas, patikimas nuodėmklausys sugeria kiekvieno bėdas, nelaimes, nuotaikas, visada surasdamas gerą žodį, išmintingą, suteikiantį viltingą patarimą. Negalėdamas toli vaikščioti, pasiramsčiuodamas lazda nuslinkdavai iki Sapiegos parko, iš tolo palydėti į kalnelį iškeliaujančius plunksnos brolius. O negalėdamas jau išeiti iš namų, be galo pasiilgsti draugų – kad kas nors aplankytų ir kuo ilgiau pabūtų.

Vienatvė... Jis gyvena tik siūruojančiu berželiu anapus lango Neries pusėj ir visu garsu kriokiančiu televizoriumi, pamėgtomis „National history“ arba „National geography“... Giliai išgyvena Sąjūdžio ir partizanų Deklaracijos idealų išdavystę, jaunimo emigraciją į užsienį. O kaip dalkoma gimtoji kalba aukšto rango valdininkų lūpomis – neįmanoma klausytis... Juk kalba – tai kultūra. Kokia kalba, toks ir žmogus. Vis dažniau atgyja vaikystėj įsikūniję sąmonėje dešimt Dievo įsakymų. Paskutinėj knygoj „Lietuvių literatūros vagoje“, išleistoje 2006 m., jis kreipiasi į tautą.

„Svajonės niekada nesutampa su realybe, išdidaus paukščio visada pavargsta sparnai, ir jis nutopia ant žemės. Taip atsitiko ir mums – atsikratę svetimųjų priespaudos, likome savo pačių vergai. Tikėjomės teisingumo ir žmoniškumo, o klesti neteisybė, melas, demagogija, pavydas, kerštas, žiaurumas. Manėme bendromis jėgomis kurti Lietuvą, o paskendome savanaudiškumo klampynėje. {...}“

Jei norime, kad Maironio idealai atgimtų, kad jie taptų veiksmingi gyvenime, turime pradėti nuo elementarios pradžios. Pirmiausia turime pasijusti esą laisvos dvasios žmonės ir nebijoti pasakyti, ką galvojame ir ko norime. Tam, kuris vagia, pasakyti: nevok. Tam, kuris meluoja, pasakyti: neme luok. Tam, kuris žudo, pasakyti: nežudyk. Turime pasijusti savo namų, savo kiemo, artimiausios aplinkos šeimininkai.

{...} Todėl apgaulingi ir melagingi yra raginimai ar net reikalavimai nesikišti į politiką, pastangos depolituoti visą mūsų gyvenimą. Šitaip norima turėti avių bandą, kurią piemenų botagai, kur nori, ten varinėja.“

Atlikęs didelius darbus, išleidęs 15 mokslo, literatūros, istorinių knygų, monografijų apie eilėdarą, eilėtyrą. Vėliau, 1966 m., apginta kandidatinė di-

sertacija – „Lietuvių silabinės-toninės eilėdaros susiformavimas“, 1982 m. – hab. daktaro disertacija „Lietuvių eilėdara XX amžiuje“. Neužmiršta ir savo mokytojo J. Lebedžio – išleidžia net keletą knygų, du toms straipsnių ir paskaitų. Išleidžia „Lietuvių literatūros istoriją XIX amžiuje“, su J. Lebedžiu sudarytą „Simono Stanevičiaus rinktinę“ (I ir II t.).

Surentęs pagrindus poetikos specialistų ruošimui, 1992 m. įsteigia literatūros teorijos katedrą, išugdo būrį jaunų lituanistų. Profesorius, beveik 40 metų dėstęs universitete, skaudžiai išgyvena pažeminimą, kai rektorius R. Povilionis panaikina jo įsteigtą teorijos katedrą, sujungdamas su Visuotinės literatūros katedra. Neilgai trukus išeina pensijon, dar aktyviau imasi paties įsteigtos Simono Stanevičiaus draugijos veiklos, toliau leidžia ir redaguoja „Aitvarų“ žurnalą. Juozo ir bedraminčių iniciatyva atkurta S. Stanevičiaus sodyba, suruoštas 200 metų jubiliejus, įsteigtas muziejus. Jis – aktyvus visuomenininkas, draugijų steigimo meistras, nuo universiteto laikų su M. Martinaičiu įsteigęs maironiečių o vėliau – stanevičių draugiją. Nuo 1992 m. kritiniu valstybei metu įstoja į Lietuvos savanorių draugiją, išrenkamas tarybos nariu. Didžiulės apimties knygos „Viduklė“, „Paupys“, „Raseinių kraštas“ – redaguotos ir išleistos. Apdovanotos Kultūros ministerijos premija.

Už mokslo ir visuomeninę veiklą įteiktas Lenkijos ordinas „Už nuopelnus Lenkijos Respublikai“ Riterio kryžius, Gedimino ordino ketvirtojo laipsnio kryžius. 2002 m. visus darbus apvainikuoja Lietuvos mokslo premija.

Susitikę niekada nekalbėdavom apie mirtį. Net ir tada, kai liga ėmė brautis į atminties centrus. Jis prašydavo papasakoti apie gyvenimą anapus sienų. Siūlydavo virtuvėje susirasti ir kuo nors pasivašinti. Atidžiai klausydavosi ir stengdavosi pasikalbėti. Trinkant kalbai, vis sunkiau sekėsi vienas kitą suvokti. Ypač po stipraus smūgio, atsidūrus Santariškėse, kai atgabentas iš reanimacijos prabildavo vokiečių ar lenkų kalbos frazėmis. Paskutinį rudenį aplankius Nemenčinės pušynų prieglobsty ir paskaičius Donelaitį, Profesorius, paremtas pagalbėmis, atkuto ir akys pralinksmėjo.

„Aš nuo jaunų dienų galvoju apie mirtį. Ir dabar gyvenu ta artėjančia perspektyva – vis dažniau atsigrėžiu į praeitį, vis dažniau duodu ataskaitą sau pačiam: kas esu, kas manęs laukia. Su kiekvienu metais vis labiau gaila, kad artėja saulėlydis. Didžioji paslaptis, kurios nenustoji mąstyti. Ir nesu mąstysiu. Nors nesu poetas, nebent taip galėčiau pasakyti: „Laukiu tavęs mirtie, baugi paslaptie./Ant dienos ir nakties slenksčio/Virpėdamas laukiu tavęs.“

Ėjau mokslus, norėjau kažką sužinoti ir galų gale tik tiek suvokiau, kad esminės žmogaus problemos pasilieka. Kaip sako Henrikas Radauskas: „užmerks nustėbusias akis.“ Šit ką daro su žmogumi mokslas. Mokslas skatina ieškoti, ginčytis su Dievu, jį neigti. Bet galiausiai tenka grįžti prie to paties: tikėti ar netikėti, virš to nėra nieko pasirinkti. Ir aš dabar galvoju: gali būti išmintingiausias, gudriausias, didžiausia atrama lieka tikėjimas.“

Vilnius, 2015 m. sausio 21 d.